

Agnieszka Januszek-Sieradzka<http://orcid.org/0000-0002-3227-3797>

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

agnieszka.januszek-sieradzka@kul.pl

DOI: 10.35765/pk.2022.3601.19

Międzynarodowa konferencja naukowa
„Człowiek w niewoli uczuć. Przyjaźń, miłość,
nienawiść w Czechach i w Polsce w średniowieczu
i wczesnej epoce nowożytnej”

Racibórz, 27–29 września 2021 r.

Z rocznym pandemicznym opóźnieniem, pod koniec września 2021 r. odbyła się w Raciborzu dwunasta konferencja Komisji Dziejów Czech i Stosunków Polsko-Czeskich Komitetu Nauk Historycznych przy Wydziale I Nauk Humanistycznych i Społecznych Polskiej Akademii Nauk. Tym razem współorganizatorem i jednocześnie gospodarzem spotkania polskich i czeskich historyków było Muzeum w Raciborzu. Z ramienia Muzeum pracami organizacyjnymi kierowały Julita Ćwikła i Iwona Mogielnicka, a konferencja została objęta patronatem honorowym Prezydenta Miasta Racibórz Dariusza Polowego. Obrady odbywały się w przepięknych zabytkowych pomieszczeniach raciborskiego Muzeum, mieszczącego się od 1927 r. w murach czternastowiecznego dawnego kościoła św. Ducha, zbudowanego dla miejscowego konwentu sióstr dominikanek. Uczestnicy konferencji mieli niepowtarzalną okazję do naukowego spotkania w murach nie tylko gościnnych, ale też pełnych wspnianiałych pamiątek przeszłości, wśród których szczególnie przykuwały uwagę piętnastowieczne Piękne Madonny, intrygujący fresk z pierwszej połowy XVII w. w prezbiterium, czy spektakularny, jeden z najstarszych w Polsce, piec kaflowy.

W czasie dwóch dni konferencji przeznaczonych na obrady zostało wygłoszonych 18 referatów, a referenci reprezentowali 13 instytucji naukowych z 12 miast w Polsce i w Czechach (Bydgoszcz, Gdańsk, Katowice, Kraków, Lublin, Poznań, Warszawa, Racibórz, Brno, Opawa, Pardubice, Praga). Konferencję otworzyły dwa referaty zaprezentowane przez pracowników naukowych Muzeum w Raciborzu i skupiły się one na przybliżeniu

Sugerowane cytowanie: Januszek-Sieradzka, A. (2021). Międzynarodowa konferencja naukowa „Człowiek w niewoli uczuć. Przyjaźń, miłość, nienawiść w Czechach i w Polsce w średniowieczu i wczesnej epoce nowożytnej”, Racibórz, 27–29 września 2021 r. © ⓘ *Perspektywy Kultury*, 1(36), ss. 305–313. DOI: 10.35765/pk.2022.3604.19.

Nadesłano: 18.02.2022

Zaakceptowano: 17.03.2022

historii miasta oraz jego dziedzictwa archeologicznego. Mgr Adam Knura (Racibórz) w odczycie „Racibórz Piastów i Przemysłidów” omówił historię miasta od roku 1108, pod którym Anonim zwany Gallem użył w swym dziele nazwy „Ratibor”, do roku 1521, czyli do czasu, kiedy Racibórz pozostawał pod panowaniem dynastii Przemysłidów w granicach Korony Czeskiej. Opowieść o najważniejszych wydarzeniach w dziejach miasta referent łączył z informacjami o świadectwach i pozostałościach z nimi związanymi – Zamku Piastowskim z kaplicą pw. św. Tomasza Kantuarijskiego, trzynastowiecznym kościołem pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny czy fundamentami murów miejskich. Z kolei Romuald Turakiewicz (Racibórz) omówił historię badań archeologicznych prowadzonych w Raciborzu od pierwszej połowy XIX w. do chwili obecnej. Najbardziej intensywne badania przeprowadzono w obrębie grodu i zamku, zwłaszcza w latach sześćdziesiątych i osiemdziesiątych XX w. Referent przedstawił także zakres i wyniki badań aktualnie prowadzonych we współpracy z antropologami, które zaowocowały cennymi odkryciami, zwłaszcza na raciborskim Rynku oraz na terenie miejskich cmentarzy.

Pozostałe wystąpienia zostały zaprezentowane w czterech blokach tematycznych. Pierwszy z nich, zatytułowany „W kręgu władzy. Sfera publiczna”, otworzył referat prof. Antoniego Barciaka (Katowice) pt. „Przemysł Ottokar II – król złoty?”, poświęcony czeskiemu królowi Przemysłowi Ottokarowi II (1233–1278) i jego obrazowi oraz ocenie w średniowiecznych źródłach, zwłaszcza narracyjnych, ale także w tak zaskakujących utworach jak *Boska Komedia* Dantego Alighieri. W arcydziele włoskiego poety czeski król został umieszczony w Czyścicu, choć z opinią znacznie lepszą niż jego syn i następca, Wacław II. Referent zwrócił uwagę na rolę biskupa ołomunieckiego Brunona ze Schauenburga, najbliższego doradcy króla, w wykreowaniu pozytywnego obrazu monarchy – budowniczego, rycerza – wojownika, zdobywcy, człowieka sprawiedliwego, pobożnego i dbającego o poddanych. Wystąpienie prof. Jarosława Nikodema (Poznań), zatytułowane „Wyrachowane emocje. Zygmunt Luksemburski w opinii husytów”, dotyczyło historiograficznego obrazu innego czeskiego monarchy i trzeciego, ostatniego cesarza z dynastii luksemburskiej. Referent zwrócił uwagę na miejsce i rolę emocji tak w działaniu Zygmunta, jak i zwłaszcza w husyckich opiniach na jego temat. W pismach autorów husyckich Luksemburczyk malowany był w najczarniejszych barwach jako bezwstydnik, tchórz, wiarołomca, świętokradca, okrutnik i tyran, a nawet Antychryst, jak określił go Jakoubek ze Stržbra. Husycy pisarze widzieli też w Zygmuncie wielkiego nieprzyjaciela Królestwa Czeskiego i czeskiego języka, który dążył do jego zupełnego wypłenicenia. Już w okresie jagiellońskim w czeskiej twórczości widać natomiast niemal gloryfikowanie Zygmunta, który urastał do rangi ojca opatrnościowego. Znacznie

większy wachlarz uczuć i emocji jest widoczny w *Kronice Czechów* Kosmasa, która pod tym kątem została zbadana przez dr hab. Annę Paner, prof. UG (Gdańsk). W referacie „Radość i smutek, bojaźń i melancholia w *Kronice* Kosmasa” referentka zwróciła uwagę na to, że dzieło czeskiego kronikarza wyróżnia się bardzo żywą narracją i wartką akcją, która rozgrywa się na tle wielkiej polityki, a szczególną jej zaletą w odbiorze jest emanowanie silnymi emocjami, wynikające z dobrej znajomości ludzkiej natury. Widać więc w czeskim dziele zachwyty nad pięknem rodzinnych stron, gniew z powodu ludzkich występków, smutek z powodu rodzinnych niesnasek i braku miłości, podziw dla bohaterkich czynów, uznanie dla odważnych i sprawiedliwych władców, wzruszenie wobec śmierci, złośliwość i ironię. Autorka skonstatowała, że niezależnie od tego, czy Kosmas rzeczywiście czuł emocje, czy tylko nimi grał, robił to na tyle skutecznie, że jego kronika stała się dziełem ponadczasowym, zachwycającym odbiorców od prawie 900 lat.

W drugim bloku tematycznym – „W kręgu władzy. Sfera prywatna” znalazły się trzy referaty. Dr hab. Agnieszka Januszek-Sieradzka (Lublin) swój referat „Obojętność, miłość, wzgarda – o uczuciach w małżeństwach króla Zygmunta Augusta” poświęciła skomplikowanym i różnorodnym relacjom uczuciowym ostatniego Jagiellona z jego trzema żonami. Podkreślając trudności metodologiczne w badaniach nad ludzkimi uczuciami, referentka zauważyła, że badania te usiłuje ująć w metodologiczne ryzyko antropologia emocji, łącząca metody nauk społecznych i humanistycznych, i bliższa historykom, przynajmniej nominalnie, historia emocji, która prowadzi studia nad społecznym kształtowaniem emocji jednostek oraz wpływem tych emocji na wydarzenia i procesy historyczne. Według autorki wystąpienia, wbrew powszechnemu przekonaniu nie tylko małżeństwo z Barbarą Radziwiłłówną miało dla Zygmunta Augusta uczuciowy wymiar. Uczucia i emocje były także w jego dwóch pozostałych związkach, z tym, że nie miłość, która – zgodnie ze współczesnymi wyobrażeniami, a wbrew oczekiwaniom i praktyce wczesnonowożytnej – powinna stanowić istotę małżeństwa. Relacji między małżonkami w tym samym okresie, tyle że w środowisku krakowskich piwowarów, dotyczył referat dr hab. Sławomira Dryi (Kraków) „Miłość małżeńska w szesnastowiecznym Krakowie na przykładzie piwowarskiego rodu Latosów, pochodzącego z Rokycan (Rokicze cirka Pilzna Bohemia)”. Podstawą rozważań referent uczynił wzmianki dotyczące miłości małżeńskiej i rodzicielskiej odnalezione w zaledwie kilku spośród 222 dokumentów z lat 1500–1655, głównie testamentów karczmarzy, piwowarów i słodowników, którzy stanowili w szesnastowiecznym Krakowie najliczniejszą grupę zawodową. Wśród nich był ród Latosów, którego pierwszy przedstawiciel, Tomasz, mieszkał i pracował w Krakowie od 1522 r. Zachowały się testamenty

wszystkich przedstawicieli rodu, którzy – wszyscy – umierali przed swymi żonami, przejmującymi rzemiosło piwowarskie, i którzy – wszyscy – wykazywali w swej ostatniej woli troskę o zapewnienie wykształcenia dzieci. Prof. Pavel Panoch (Pardubice) w swoim referacie „*Ostřejší než jakákoliv dýka*. Utrhačný jazyk a pomluva v raně novověkém umění českých zemí”, korzystając z dorobku i metodologii historiografii rosyjskiej (M. Bachtin), angielskiej (P. Burke) i amerykańskiej (S.Y. Edgerton) oraz koncepcji D. Freedberga o barokowej supremacji wzroku i kulturowej sile wizualizacji, przyjrzał się obecności i roli zniesławienia i oszczerstwa we wczesnonowożytnej sztuce czeskiej. Autor wskazał na symbolikę stosowaną w języku operującym oszczerstwem w dwóch wymiarach – uniwersalnym i wernakularnym. Referent przedstawił m.in. symbolikę „Lingua Deus” i „Lingua Daemon” czy symbolikę języka i ust w prawie karnym – tzw. kary za zdradę, ilustrując swój wykład bogatym materiałem ikonograficznym.

Kolejny blok tematyczny – „Świat uczuć szlachty i arystokracji” otworzył referat dr. hab. Petra Kozáka (Opawa), zatytułowany „*Tykáš mi, tykej ty komu víš psí právo jest!* Obrazy osobni nevraživosti mezi šlechtici na stránkách knih půhanů a náleží zemských soudů v Opavě a Krnově”. Referent dokonał analizy 44 ksiąg opawskich z lat 1413–1780 i trzech ksiąg karniowskich z lat 1498–1508, 1556–1583, 1686–1740 i na podstawie odnalezionych w nich wzmianek przedstawił dzieje sądowych spraw Jindřicha Hukovský’ego z Ochab (zm. 1530), od 1528 r. opawskiego ziemskiego hejtmana. Huskovský w okresie 1513–1524 miał ich aż 144, z czego aż 54 w rekordowym pod tym względem roku 1519. Jako kolejny został zaprezentowany referat prof. Bogusława Czechowicza (Opawa) „...*und wie ich mich weiter in allem dissem handel halten sulle, damit durch handlung freuntschaft nicht in vnfreuntschaft gewandelt werde*. Z matrymonialnej korespondencji elit politycznych Korony Czeskiej w pierwszej połowie XVI wieku”. Analizując tytułową korespondencję, autor zauważył, że umawiające się w sprawach matrymonialnych strony o wiele bardziej interesowała materialna strona związku, czego dowodzi korespondencja najwyższego burgrabiego Zamku Praskiego Zdeňka Lva z Rožmitalu w sprawie ożenku jego syna Adama z Anną Haugwitz z Biskupic z drugiej dekady XVI w. lub nieco późniejsze listy Joachima z Maltzan w sprawie małżeństw śląskich książąt z dynastii piastowskiej i podiebradzkiej. Z kolei programy świadczące o roli takich związków między czeską szlachtą a książętami śląskimi można znaleźć w rezydencjach, np. na zamku Svihov panów Svichovskich z Ryzmburka. Uczuć w środowisku czeskiej arystokracji dotyczył referat prof. Jaroslava Pánka (Praha) – „Miłość i nienawiść w środowisku arystokracji czeskiej (Wilhelm z Rožemberka, kandydat do korony polskiej, i jego rodzina)”. Referent

zauważył, że o ile wcześniej emocje były analizowane przede wszystkim z indywidualnego punktu widzenia, to obecnie chodzi również o podejście, można by powiedzieć, zbiorowe, o emocje przejawiające się w mniejszych czy większych grupach i społecznościach, zgodnie z koncepcją wspólnot emocjonalnych (B. Rosenwein). W swym wystąpieniu prof. Pánek skupił się na rodzinie należącej do elity arystokratycznej wczesnonowożytnych Czech – dwunastym pokoleniu rodu Rožemberków, który żył w drugiej i trzeciej ćwierci XVI w. i zmarł na początku XVII w. Na przykładzie Wilhelma z Rožemberka można, zdaniem referenta, zilustrować „supresyjny typ” arystokraty, który w interesie własnego awansu społecznego i politycznego w przestrzeni publicznej świadomie tłumi przejawy emocji, zarówno miłości, jak i nienawiści. Referat prof. Pavla Marka (Pardubice) „Podoby lásky v korespondenci poslední generace Pernštejnů” opierał się na unikatowej kolekcji egodokumentów w języku hiszpańskim, które wnoszą nowe spojrzenie na zawile relacje czeskiej szlachty pobiałogórskiej. Na podstawie listów, dosłownie tchnących emocjami, którymi szlachecka para, Zdenek Vojtech Popel i Polyxena z Pernštejnůw, urozmaiciła swój miłosny związek, referent dokonał analizy zwrotów używanych w poszczególnych częściach listów. Dr Magdalena Wilczek-Karczewska (Warszawa) przyjrzała się z kolei uczuciom widocznym w testamentach szlacheckich w epoce nowożytnej. W referacie „Miłość i nienawiść w testamentach szlachty polskiej (XVI–XVIII w.)” autorka zauważyła, że w testamentach uczucia nie są wyrażane dosłownie, ale widoczne są w trosce o członków rodziny, w ich finansowym zabezpieczeniu, w staraniach o zapobieżenie konfliktom przy podziale spadku czy w zawartym w ostatniej woli rozrachunku z życiem doczesnym. Szczególnie interesujące są testamenty pisane pośpiesznie, w ostatniej chwili, w których testator mniej ważył słowa i częściej pozwalał sobie na zapisy zdradzające jego uczucia i stan emocjonalny.

Ostatni z bloków tematycznych, „Okolice Kościoła. Duchowni i świeccy”, otworzył referat dr. hab. Tomasza Graffa (Kraków), zatytułowany „Szorstka przyjaźń? Następcy św. Stanisława wobec Uniwersytetu Krakowskiego do końca epoki Jagiellonów”. Autor zauważył, że na 285 znanych nadań na rzecz uniwersytetu z lat 1400–1572 zaledwie w czterech przypadkach benefaktorami byli trzej biskupi krakowscy – Zbigniew Oleśnicki, Tomasz Strzępiński (Strzempiński) i Piotr Tomicki. Największym przyjacielem uniwersytetu w tym okresie był bez wątpienia Piotr Tomicki, wcześniej student i profesor krakowskiej uczelni, a później hojny darczyńca i dobrodziej. Na przykład w 1535 r. nadał on przywilej, na którego mocy profesorowie po 20 latach pracy otrzymywali szlachectwo. Wobec uniwersytetu biskupi przyjmowali bardzo różne postawy – od szczerzej przyjaźni Tomickiego, przez szorstką przyjaźń Jana Chojęńskiego, obojętność Andrzeja

Zebrzydowskiego po złośliwość Filipa Padniewskiego, który wbrew uczelnianemu statutowi zezwolił studentom na noszenie broni i zachęcał do kształtowania cennej umiejętności bicia się bez ponoszenia znacznych szkód. Prof. Petr Vorel (Pardubice) w referacie „Przyjaźń na przekór różnicom społecznym, religijnym i majątkowym” (Wilhelm z Prenštejna i biskup Jan Filipec na przełomie XV i XVI w.) przyjrzał się bliżej dziejom niezwyklej relacji łączącej dwie skrajnie różne osoby. Wilhelm z Pernštejna (1438–1521) był morawskim margrabią, utrakwistą, a Jan Biskupec (1431–1509) synem mieszczanina, katolickim biskupem i franciszkaninem. Obaj mieli ważne zadania na dworze króla Macieja Korwina – Wilhelm pełnił kilka ważnych urzędów, m.in. najwyższego czeskiego marszałka i najwyższego królewskiego hofmistra, a Filipec – z ramienia króla był starostą generalnym Śląska. Szczegółne świadectwa i dowody ich przyjaźni przynosi korespondencja, która nie pozostawia wątpliwości, że nie mamy tu do czynienia z kurtuazją czy epistolarną konwencją, a rzeczywistą relacją przyjaźni. Referat dr. hab. Dariusza Karczewskiego, prof. UKW (Bydgoszcz), zatytułowany „Książd w okowach małżeństwa. Duchowieństwo polskie wobec celibatu w średniowieczu” stanowił szeroką panoramę stosunku polskich duchownych do celibatu, który najpierw był prawem zwyczajowym, później – partykularnym, a ostatecznie, po soborze trydenckim – powszechnym. Jak przypomniał referent, w połowie XI stulecia papież Leon IV określił zasady celibatu wynikające z faktu, że poprzez małżeństwo i kontakty cielesne ciało kapłana miało stawać się nieczyste, a walka o szerokie wprowadzenie celibatu toczyła się też z wykorzystaniem obfitej literatury polemicznej. W Polsce małżeństwa kapłanów były tolerowane właściwie od początku, a z problemem księży żyjących w konkubinatach zmagano się kilkaset lat, szereg synodów niemal w całości poświęconych był kwestii dyscypliny moralnej kleru i sposobów jej egzekwowania. Prof. Tomáš Knoz (Brno) w referacie „Egzekucja na Rynku Staromiejskim w Pradze w 1621 roku. Kara z nienawiści czy z miłości” przedstawił okoliczności egzekucji 27 przywódców zbrojnego powstania w obronie swobód religijnych skierowanego przeciwko Ferdynandowi II Habsburgowi w kontekście uczuć kierujących zarówno władcą, jak i bliskimi skazanym na śmierć. Referent zwrócił uwagę na interesujący wątek kobiet – matek, żon i siostr skazańców, które zwracały się do króla z prośbą o litość dla mężczyzn. Nie liczyły na uchronienie od śmierci, ale chciały uzyskać złagodzenie sposobu jej zadania i uchronienie rodzin przez infamię. Prof. Knoz podkreślił też rolę Polyxeny z Lobkovic, która stała się orędowniczką katolickich szlachcianek, i Eleonory Gonzagi, żony Ferdynanda II, opiekunki i protektorki szlachcianek w okresie konfiskat – szlachcianki wykazywały kobiecą solidarność niezależnie do wyznania. Ostatni z konferencyjnych referatów – „Sňatky z lásky v českých panovnických kruzích přemyslovského období z pohledu

středověkých kronikářů” wygłosiła prof. Marie Bláhová (Praha). Autorka przyjrzała się w nim kronikarskim świadectwom o małżeństwach czeskich władców z dynastii Przemyslidów (od końca IX wieku do 1306 r.) oraz motywom, które doprowadziły do tych związków. W zdecydowanej większości były to aranżowane małżeństwa polityczne, które budowały sojusze polityczne, potwierdzały traktaty pokojowe lub zabezpieczały rodzinę, od której można było oczekiwać politycznego poparcia dla następcy tronu. W czeskiej historii okresu Przemyslidów jest jednak wiele przypadków, w których motywacją do zawarcia małżeństwa były uczucia miłosne przynajmniej jednego partnera, notowane przez średniowiecznych kronikarzy, zwłaszcza Kosmasa.

W podsumowaniu obrad prof. Wojciech Iwańczak, przewodniczący Komisji, podkreślił, że nie jest łatwo mówić o uczuciach językiem naukowym. Zauważył, że podczas konferencji dokonano próby rozpoznania niemal wszystkich warstw społecznych, choć w tych ujęciach – jako konsekwencja zachowanej podstawy źródłowej – wyraźna była dominacja arystokracji i szlachty, a wielkim nieobecny rozważań byli chłopcy. Prof. W. Iwańczak za szczególnie warte podkreślenia i docenienia uznał korzyści płynące z badania, wyeksploatowanych, wydawałoby się źródeł, z nowych, nieodkrytych dotąd, perspektyw. Materiały konferencyjne zostaną ogłoszone drukiem.

Trzeci dzień konferencji został przeznaczony na objazd krajoznawczo-histeryczny po Ziemi Raciborskiej. Pierwszym przystankiem na trasie objazdu był pocysterski zespół klasztorno-pałacowy w Rudach. Uczestnicy konferencji mieli okazję zwiedzić wspaniałe rudzkie zabytki – kościół pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny z XIII w., obecnie bazylikę mniejszą, i sanktuarium Matki Boskiej Pokornej ze słynącym łaskami obrazem pochodzącym z połowy XV w., klasztor, a później pałac, z XIII w. i piękny park z połowy XVII w. Ks. Jan Rosiek, dyrektor Ośrodka Formacyjno-Edukacyjnego Diecezji Gliwickiej w Rudach, przybliżył uczestnikom konferencji historię tego niezwykłego miejsca i oprowadził po wspaniałych, różnorodnych zbiorach – od wystawy średniowiecznej sztuki sakralnej po intrygującą kolekcję filiżanek. Kolejnym miejscem na trasie objazdu było raciborskie Arboretum Bramy Morawskiej, w którym większość terenu to naturalny las, ale znalazł tu swoje miejsce także niezwykle Zaczarowany Ogród w kształcie kwiatu, który dzięki licznym nasadzeniom kolekcyjnym ma za zadanie ukazać dziedzictwo przyrodnicze Śląska. Uczestnicy konferencji mieli następnie okazję zwiedzić raciborski Browar Zamkowy, szczyjący się tradycją warzenia piwa sięgającą początków XVI w., i poznać kolejne etapy warzenia złotego trunku. Ostatnią atrakcją objazdu była kaplica zamkowa św. Tomasza Kantuarijskiego z końca XIII wieku, zwana perłą śląskiego gotyku, mieszcząca się we wschodnim skrzydle Zamku Piastowskiego w Raciborzu.

Kolejna, trzynasta konferencja Komisji Dziejów Czech i Stosunków Polsko-Czeskich Komitetu Nauk Historycznych przy Wydziale I Nauk Humanistycznych i Społecznych Polskiej Akademii Nauk planowana jest na 2023 r. i zostanie poświęcona kwestii kary i nagrody w Czechach i w Polsce w średniowieczu i we wczesnej epoce nowożytnej.

Fot. 1. Uczestnicy konferencji w Muzeum w Raciborzu, fot. Marek Krakowiak

Fot. 2. Uczestnicy konferencji podczas obrad, fot. Marek Krakowiak

Fot. 3. Prof. Petr Vorel i prof. Wojciech Iwańczak podczas obrad, fot. Marek Krakowiak

Fot. 4. Dariusz Polowy, Prezydent Miasta Racibórz, i prof. Antoni Barciak podczas konferencji